

הסופרת נטשה אפאנה לא רוצה להיות אקזוטית

כששמעה לראשונה על ספינה של מעפילים יהודים שהוגלתה למאוריציוס, אי הולדתה, בזמן מלחמת העולם השנייה, פתחה נטשה אפאנה בתחקיר מעמיק שהוביל לכתיבת הספר "האח האחרון". עם צאת תרגומו העברי היא מספרת גם על חוויית הזרות שלה עצמה בצרפת

מיה סלע 18.11.2012 17:15

היא בת 39, ואמנם חיה כבר כ-15 שנה בפאריס אבל היא נולדה וגדלה במאוריציוס והספר שעליו נדבר, "האח האחרון", שראה אור בצרפת בשנת 2007, מתרחש במאוריציוס ב-1940.

מתברר כי הרפובליקה של מאוריציוס היא גן עדן של ממש. זהו אי בדרום מערב האוקיינוס ההודי, מזרחית למדגסקר. שלטו בו ההולנדים, הצרפתים ולאחר מכן הבריטים; עד שב-1968 זכתה הרפובליקה בעצמאות. אנגלית היא השפה הרשמית במאוריציוס, אבל גם הצרפתית נפוצה בשימוש וכן קריאול.

אבל בספר של אפאנה (Appanah) אין זכר לכל זה. אפאנה, שמוצא משפחתה מהודו, לא עושה שימוש אקזוטי במאוריציוס, ומספרת סיפור אפל מאוד על ידידות בין שני ילדים למודי סבל: ראג' המאוריטני ודוד היהודי. מאוריציוס שהיא כותבת עליה היא מקום קשה, עני, עזוב, מקום שבו הילדים קצת מופקרים, שבו סופת ציקלון יכולה "לקחת" את הילדים, שבו עובדים קשה כדי לאכול.

אנחנו נפגשות בתל אביב, שאליה באה אפאנה כדי לקבל פרס ספרותי מטעם קרן צרפת ישראל המוענק מדי שנה, זה ארבע שנים, ליוצר צרפתי או ישראלי שעבודתו תורגמה לעברית או לצרפתית. מטרת הקרן היא לעודד הפצתה של תרבות צרפתית וישראלית משני צדי הים התיכון. בחבר השופטים שבחר באפאנה ישבו השנה פרופ' זהר שביט, אילן גריסלאמר, עמנואל הלפרין, רוזלין דרעי ובני ציפר.

"האח האחרון" הוא ספרה הרביעי והראשון שמתורגם לעברית, בידי רמה איילון (הוצאת כנרת זמורה ביתן). הצלחת הספר הזה, אומרת אפאנה, הפתיעה אותה, כמו העובדה שתורגם ל-17 שפות. ב"לה מונד" נכתב עליו כי זהו סיפור מטריד ויוצא דופן ברגישותו, סביב אודיסיאה טרגית של פליטים יהודים, ואילו ב"אינדיפנדנט" נכתב שזו "מעשייה על אודות בריחה מרדיפה - קטנה או גדולה - שמחברת יחדיו שני ילדים מקצוות שונים של הסבל האנושי". ב"פאבלישרס ויקלי" נכתב כי תיאורייה של אפאנה קפדניים וכי ראג' "הוא גיבור בלתי נשכח".

אפאנה מספרת סיפור שהיה נסתר מעיניה רוב חייה. הילד דוד שעליו היא כותבת הוא ילד יהודי שהגיע למאוריציוס על ספינת המעפילים "אטלנטיק" שגורשה על ידי הבריטים מחופי הארץ כשעליה 1,500 יהודים מאוסטריה, פולין וצ'כוסלובקיה. היהודים הללו הוגלו על ידי הבריטים למאוריציוס והוחזקו בבית הסוהר של בו-באסן עד אוגוסט 1945. במשך ארבע שנות הגלות מתו 128 מהם ונקברו בסנט מרטין. במאוריציוס ישנו בית קברות יהודי, אבל אפאנה לא ידעה את זה. היא גילתה את הסיפור דווקא כשהחליטה להיות אירופית.

כשהיתה בת 24 היגרה אפאנה לפאריס כדי ללמוד ולעבוד כעיתונאית. היא מספרת שתמיד התעניינה במלחמות העולם. "עניין אותי איך המדינה שלי מאוריציוס, שנמצאת באוקיינוס ההודי, היתה מנותקת משתי המלחמות האלה. כך בכל אופן האמנתי. כשהגעתי לגור בצרפת גיליתי שהזיכרון של מלחמות העולם, בעיקר של מלחמת העולם השנייה, עדיין מאוד חי בה. תמיד תמצאי שם, גם אם סתם תלכי ברחוב, איזה שלט על בניין שמציין מה קרה שם, מי מת שם.

"לכל חברי היו הורים או סבים שלקחו חלק במלחמת העולם השנייה והיו להם הרבה סיפורים עצובים או שמחים. זה ריתק אותי. חשבתי לעצמי שצרפת היא המדינה השנייה שלי ועדיין יש לי זהות שאינה דומה כלל לזו של האנשים שאני פוגשת. חשבתי שאני אשה שמגיעה ממקום שונה לגמרי. כשהייתי בת 25 או 26 מישהו אמר לי במקרה לגמרי, 'את יודעת שהיתה ספינה יהודית במאוריציוס, את יודעת שיש בית קברות יהודי במאוריציוס?' הייתי בהלם. הרגשתי נבגדת".

והתחלת לחטט בארכיונים?

"התחלתי לחקור את הנושא. אף פעם אף אחד לא אמר לי כלום על זה כשלמדנו על מלחמת העולם השנייה בבית הספר במאוריציוס. תמיד כשלמדנו על המלחמה, היא נראתה כמו דבר רחוק, משהו שקרה באירופה. חקרתי את זה וזה הלך אתי עשר שנים, אבל לא חשבתי שאכתוב על זה".

למה לא מספרים במאוריציוס את הסיפור הזה?

"אני חושבת שפשוט לא יודעים. אני לא חושבת שהם רוצים להסתיר משהו, זו פשוט בורות. מאוריציוס היא מדינה קטנה, אנחנו לומדים מתוך ספרי היסטוריה בריטיים או צרפתיים. אנחנו מדינה חדשה, קיבלנו עצמאות ב-1968 - בישראל יודעים מה זה להיות מדינה חדשה. היינו תחת הקולוניאליזם כל כך הרבה שנים. רק עכשיו אנשים מנסים להבין מה היסטוריה שלנו, מה התרבות שלנו מה השפה שלנו, איפה המקום שלנו בעולם".

איך חקרת את הנושא?

"ניסיתי ללמוד על זה אבל היה מעט מאוד שנכתב על זה. יש ספר אחד שערכו רות סנדר סטקל ומישל דיאון; סנדר סטקל היתה במאוריציוס במאסר וכתבה על המסע שלה מצ'כוסלובקיה עם משפחתה. היא כתבה בערך ארבעה עמודים על מאוריציוס ורואים שהיא שונאת את זה. מבחינתה היא פוגשת שם ילידים מאי מרוחק וכלום לא יפה בעיניה. מאוריציוס היא ארץ מאוד יפה אבל האנשים האלה הורדו מהספינה ונלקחו ישר לכלא. היא כותבת מעט מאוד על חיי היום-יום שלהם שם. נעשה גם סרט דוקומנטרי שעשה מישל דיאון על סיפור שהתרחש במחנה המעצר הזה.

"בחרתי לא לראיין אנשים כי לא רציתי לכתוב ספר היסטורי או תיעודי. אחת הסיבות שלקח לי כל כך הרבה זמן לכתוב את הספר הזה היתה הדאגה שלי לגבי מקומי. איפה אני צריכה להיות, אני כנטשה, אני כסופרת, אני כאשה ממאוריציוס, איפה מקומי בתוך ההיסטוריה, איך אספר את הסיפור הזה. כשהחלטתי לנסות לכתוב את הסיפור הזה, לא רציתי לספר את הסיפור שלהם כי חלק מהאנשים האלה עדיין חיים והם יספרו את סיפוריהם או שילדיהם יספרו. זה התפקיד שלהם, לא שלי, רציתי להיות הגונה. השאלה ששאלתי את עצמי היתה איך לספר את הסיפור, מי ידבר בו".

נסעת לראות את בית הקברות?

"כן. הכלא שבו היו היהודים האלה הוא עדיין כלא, בעל רמת אבטחה גבוהה ביותר. זה היה נחמד אם היו מציינים שהכלא הזה שימש פעם לכליאת יהודים. ונסעתי כמובן לבית הקברות היהודי, הוא שמור היטב. הוא מאוד יפה ושלו, אם אפשר לומר דבר כזה על בית קברות".

בארכיב במאוריציס מצאה מעט מאוד ידיעות עיתונאיות בנושא. "באחת מהן היה כתוב על ספינה שמגיעה והיהודים שעליה מכונים פליטים", היא מספרת. "לאחר מכן יש שתי ידיעות אחרי שהם כבר על האי שבהן הם מכונים אסירים. ויש ידיעה מרגשת שקוראת לתושבי האי להשאיל כלים מוסיקליים לאסירים כדי שיוכלו לערוך קונצרט. עוד ידיעה מדווחת על שמועות לפיהן יש מגיפת מלריה ופוליו, שזה בא מהמחנה של היהודים ושזה מתפשט".

אפאנה מספרת שהתחילה לכתוב את הספר הזה שלוש פעמים, לקח לה זמן למצוא את הקול של הספר. "פעם אחת ראג' סיפר את הסיפור מנקודת מבט של בן 10. זה לא עבד. ואז כתבתי אותו עם מספר וזה גם לא עבד. והיתה האמא של ראג' שסיפרה, וגם זה לא עבד. אני זוכרת שהתעוררתי בוקר אחד וחשבתי על ראג' בגיל 70 והיה לי את המשפט הראשון של הספר בראש: 'אתמול שוב ראיתי את דוד'".

היא מספרת שאחרי שכבר כתבה כשלושה רבעים מהספר, נתקלה בבעיה אשר לשהות של ראג' ודוד ביער: "רציתי שדוד יגיד יותר דברים והוא לא יכול היה להגיד. דיברתי עם העורכת שלי והיא נתנה לי לקרוא את הספר 'סיפור חיים' של אהרן אפלפלד. הוא מספר שם על האופן בו התנהגו הילדים ביער, שהם חיקו את האנשים שהם ראו, אם אנשים רקדו הם רקדו ואם שרו הם שרו, וחשבתי שזה בדיוק כמו דוד. הוא איבד כל כך הרבה אז הוא עושה בדיוק מה שראג' עושה. למדתי הרבה על מה זה להיות ילד ביער. כתיבה היא לא להגיד אני יודע את האמת, זה לא הרצאה של הדברים שאתה כבר יודע, כתיבה זה לימוד".

כמיהה אל האחר

השיחה בינינו מתנהלת באנגלית אבל במהלכה - בעיקר כשהיא מתבדחת - היא עוברת לצרפתית, והיא מרבה להתבדח, אבל גם דומעת פעם אחת כשאנחנו מדברות על הגורל היהודי. היא לבבית ומשעשעת, ועושה חיקויים מצחיקים של "הצרפתים" ובראשם בתה, בת 4, שבניגוד אליה היא צרפתייה למהדרין ועוד פאריסאית. אפאנה מאוד מפוכחת אשר לצרפתים. היא שם, זה גם שלה, אבל היא לא מתבלבלת אשר לאופן שבו הם תופשים אותה.

"כשהבת שלי מדברת, אני מבינה שאין לי מבטא כמו שלה. לה יש גם את הבעת הפנים הזאת של הצרפתים", היא אומרת ומחקה את הילדה מתרגזת. "היא מאוד בהירה, וכולם חושבים שאני האומנת שלה. היא מדברת עם מבטא פאריסאי מאוד ולי יש צרפתית מאוד קלאסית. אנשים אומרים לה 'המטפלת שלך קוראת לך' וזה מאוד פאריסאי". אפאנה נשואה לעיתונאי צרפתי שעובד בטלוויזיה.

בספרות הצרפתית כרגע יש כמיהה אל "האחר". את חלק מגל כזה?

"טוב, זה תלוי איפה את עומדת. אני זוכרת שאחרי הספר הראשון שכתבתי, שעלילתו התרחשה בצרפת העכשווית, כולם שאלו למה. אמרתי אני חיה כאן ואני רוצה לכתוב על ההווה שלי, על דברים

שקורים לי עכשיו, גם זאת הזהות שלי. אנשים אמרו לי תמשיכי לכתוב על מאוריציוס, אנחנו אוהבים את זה. הם רוצים שתהיי אתנית, בנות האיים כל כך אקזוטיות, אם תבואי עם ביקיני ימחאו לך כפיים. מאוריציוס היא מאוד תיירותית והצרפתים אוהבים לנסוע לשם. כשהם חושבים על החופים הם מאוד מתפללים עלי, 'את כותבת ספרים? למה?' כל הקלישאות על אנשים שחיים באיים וקוטפים פירות, והרי אי אפשר להיות מבריקה מדי כנערת איים. אקזוטיות זה נחמד, אבל את לא יכולה לזכות בפרס נבל אם את אקזוטית".

למה עוד מצפים ממך?

"לפעמים אנשים אומרים לי למה את לא כותבת בקריאול או למה שלא תכניסי מלים בקריאול לספרים. יש אנשים שעושים את זה אבל אני לא מוכנה. אני חולמת בצרפתית, כשאת חולמת בשפה זאת השפה של הלב ושל החלומות שלך; אני מדמיינת את הסיפורים שלי בצרפתית. אם את מתחילה להתנהג כמו משהו, את הופכת להיות כזאת ואז תמיד תצטרכי להיות כזאת, ללבוש סארי או ביקיני, קשה להיפטר מזה אחר כך כשאת רוצה לכתוב משהו אחר על קנדה או על שלג. קראתי פעם ראיון עם טוני מוריסון שבו היא אמרה שהיא כותבת גם כדי ללמוד, כשהיא כותבת היא לומדת וזה מאוד נכון".

הביקור בישראל הוא מיוחד מאוד בעבורה והיא נשמעת נרגשת מהטיול שערכה בירושלים וביד ושם. "לא ציפיתי לאושר כזה, לא ציפיתי להרגיש שמחה בירושלים, חשבת שזאת תהיה עיר יותר רצינית. הרגשתי כל כך חיה בירושלים, ואסירת תודה ושמחה, יש משהו בצבעים שיש בירושלים לעצים השונים, הכל פורח, הכל מבלבל, הרגשתי מאוד חיה".

מלבד סיפור הידידות בין שני הילדים דוד וראג' היא כותבת גם סיפור על מאוריציוס, אחת הדמויות המרכזיות בספר היא אמו של ראג' שיש לה ידע קדום והיא מרפאה את משפחתה בעזרת צמחי מרפא. את ראג' היא מרפאה מפוליו. אפאנה מצליחה לכתוב את כל זה בלי שמץ של עודפות אקזוטיות. יש בכתיבה שלה משהו מינימליסטי ועדין. היא מספרת שסבתא שלה היתה כזאת, כמו אמא של ראג': "היא היתה נהדרת. יש אנשים שאומרים לי, 'הספר שלך כל כך טוב אבל אנחנו לא מאמינים לעניין הזה עם העשבים והפוליו' ואני אומרת שזה נכון, אני יכולה להעיד על כך. לאבא שלי היה פוליו וסבתא שלי החביאה אותו כשהאנגלים באו כדי לאסוף את הילדים כי זאת היתה מגיפה. סבתא שלי עיסתה את גופו עם עשבי מרפא במשך חודשים והוא יצא מזה".

את גם יודעת לעבוד עם צמחי מרפא?

"לא. סבתא שלי לא לימדה אותי כי היא חשבה שאני לא צריכה לדעת את הדברים האלה. הדברים האלה לא נחשבו אז לחשובים ולא רצו להעביר אותם. אמא שלי נותנת לי לפעמים דברים לכאבי בטן אבל היא אשה מודרנית מאוד. אנשי מאוריציוס הם משכילים מאוד. ההורים שלי היו מאוד קפדנים, הם אמרו לי: 'את חייבת להצליח בבית ספר, את חייבת לדבר 12 שפות, את חייבת להיות טובה במתימטיקה ואת חייבת להיות רופאה או עורכת דין'".

נשמעים כמו יהודים.

"מאוד! את לא יכולה להיות משהו אחר. כשאמרתי שאני רוצה להיות עיתונאית אבא שלי אמר: 'אה אז את רוצה לרדוף אחרי אנשים כל החיים שלך'. ולא היתה לי תשובה בשבילו. עכשיו הם מאוד שמחים

אבל כשפירסמתי את הספר השני שלי, ישבנו יחד וראינו דיווח בטלוויזיה על 'הארי פוטר' ועל זה שהחנניות יפתחו בחצות ואנשים עומדים בתור לקנות את הספר ואבא שלי פנה אלי ואמר: 'אני עדיין לא מבין למה לא חשבת על הרעיון של הארי פוטר לפניך'. הוא שאל ברצינות".

יש לה יכולת נדירה למדי להתייחס לדברים בצורה לא מתחסדת ולא מזויפת, והיא גלויית לב ומלאת הומור אשר למציאות. "מאוריציס מאוד יפה ומאוד קוסמופוליטית", היא אומרת, "זו מדינה מאוד דינמית. יש להם עכשיו טירוף של מרכזי קניות, את יודעת, קניונים".

חבל.

"חייבים לקבל את זה שמדינות כאלה גם רוצות קניונים, גם שם אנשים רוצים לקנות דברים. הם עוד לא בנויים לחזרה אל הטבע שלנו, להיות אורגניים. הייתי הרבה פעמים באפריקה ותמיד נדהמתי ולא הבנתי נשים עניות מאוד שלא רוצות להיניק וקונות חלב. לקח לי זמן להבין שבשבילן זה משהו מודרני, שבבילן זה מה שנשים מודרניות עושות. אז אנחנו חוזרים אחורה לאוכל אורגני ולהם זה ייקח עוד זמן".

היא מדברת בגילוי לב על העובדה שלא כתבה מאז נולדה בתה ומספרת שרק עכשיו היא מנסה לחזור לזה, כותבת כמה שעות ביום בספרייה. "אני משלמת 15 יורו לשנה וכותבת בספרייה, אם את זזה שם כולם משתיקים אותך, זאת אווירה של עבודה ואני נשארתי שם חמש שעות ביום. אני חוזרת לכתובה, זה שריר שלא השתמשתי בו. לפני שבתי נולדה, יכולתי לשבת בבית שש שעות ולכתוב".

איך זה שקוראים לך נטשה, שם רוסי משהו?

"אבא שלי אהב את השם הזה ואת רוסייה, אם כי הוא לא היה קומוניסט, למרבה הצער. בצרפת יש הרבה תגובות לזה. כשאני מגיעה לפגישות עם אנשים שאני לא מכירה, יש פרצוף מאוכזב של אנשים שחושבים שהוניתי אותם, הם ציפו לבלונדינית גבוהה עם עיניים כחולות ואז אני מגיעה. לפעמים בעלי אומר לי שאני בלונדינית בתוכי, אני לא יודעת אם זה דבר טוב או לא".

הגירוש למאוריציס (מתוך מסע אחר)

בסוף שנת 1940 תפסו הבריטים במפרץ חיפה שלוש ספינות מעפילים גדולות: "מילוס", "פסיפיק" ו"אטלנטיק", ובהן 3,500 מעפילים מגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה, שביקשו להגיע לארץ ישראל. 1,800 איש מתוכם הועברו לאוניית גירוש בשם "פאטריה" שנועדה להישלח למאוריציס שבאוקיינוס ההודי. אבל הספינה הייתה רעועה והחור הגדול שנפער בה עקב הפיצוץ של אנשי ההגנה גרם לשקיעתה על צידה. 216 מתוך המעפילים נהרגו בפיצוץ בנוסף ל-51 אנשי הצוות וחיילים בריטיים. הניצולים הועברו למחנה המעצר בעתלית. שבועיים אחרי טביעת "פאטריה" נלקחו 1,600 מעפילי ה"אטלנטיק" ממחנה המעצר בעתלית וגורשו למאוריציס. הגברים הופרדו מהנשים והילדים והושמו במחנה, שהיה מורכב משני בתי סוהר גדולים אשר שימשו בעבר את מושליו הצרפתיים של האי. הטיפוס, הקדחת והמלריה הפילו חללים בכל יום. בבית העלמין שחפרו נמצאים 128 קברים מטופחים. לחצו לפרטים נוספים על ההיסטוריה היהודית באי

